

Kazimierz Denek
UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

ANIMATORZY KRAJOZNAWSTWA I TURYSTYKI W SZKOLE

ABSTRACT

School sightseeing and tourism animators

The paper presents issues referring to school sightseeing trips and tourism. The author broadly describes the image of a teacher whose task is to show the beauty of the country to his/her students (native country teacher), the way the teacher is perceived by students and the ideal characteristics in the young people's opinion. The ideal image is based on the survey carried out among students. The paper also discusses the problems of a personality of native country teachers, as well as their education, training, and professional development. The paper attempts to answer the following questions: To what extent does the model of a native country teacher, especially as a guide of school trips and walking tours postulated by literature and youth adhere to reality? How many teachers are actually prepared, engaged, and willing to conduct didactic and educational classes outside the classroom in the field of sightseeing and tourism? Where do the teachers corresponding with the presented personality traits of the model guide of school trips and walking tours come from?

Key words: native country teacher, school tourism, sightseeing

Słowa kluczowe: nauczyciel kraju ojczystego, turystyka szkolna, krajoznawstwo

Oblicze krajoznawstwa i turystyki w szkole kształtują przede wszystkim jej dyrektorzy, nauczyciele sprawujący funkcje opiekunów szkolnych kół krajoznawczo-turystycznych, szkolnych klubów (kół) krajoznawczo-turystycznych PTTK, klubów turystycznych ZHP, ZHR i OHP, szkolnych kół i zespołów młodzieżowych PTSM, a także pedagodzy podejmujący obowiązki organizatorów: biwaków, rajdów, zlotów, zjazdów krajoznawczo-turystycznych, wycieczek szkolnych, kolonii, zielonych szkół i obozów (stałych, wędrownych). Odgrywają oni istotną rolę realizatorów procesu dydaktyczno-wychowawczego nowoczesnej szkoły. Jednocześnie są oni animatorami krajoznawstwa i turystyki w środowisku młodzieży szkolnej. Jest to zrozumiałe, ponieważ lider krajoznawstwa „[...] ciągle doświadcza, z natury rzeczy musi być **turystą** [wyróżnienie K.D.], ciągle wędrować, poszukiwać nieznanymi rzeczmi, krajobrazów, ludzi, musi pokonać przestrzeń, nierzadko niebezpieczeństwa, lęk i trudności, ponieść koszty i dotrzeć tam, dokąd inni jeszcze nie trafili. Człowiek, twierdziło wielu filozofów, rozwija się dlatego, że ciągle chce poznawać coś nowego, dlatego staje się istotą

rozumną, z umiejętnością myślenia, człowiekiem pełniejszym, bogatszym, ciekawszym dla innych” (Kowalik 2009, s. 7). Wykonują oni niezwykle ważne i odpowiedzialne zadania „**nauczycieli kraju ojczystego**” (Denek 1981, Raczek 1985, Grzesiak 2007, Kowalik 2009, s. 432, Kuleczka 2009). Dlatego problematyki dotyczącej nauczycieli kraju ojczystego nie mogło zabraknąć w programach dziesięciu konferencji organizowanych od 1995 roku przez Prof. dra hab. Tadeusza Koszczyca – dynamicznego kierownika Katedry Wychowania Fizycznego Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, konsekwentnego inicjatora i realizatora dopełniających się związków edukacji i wychowania fizycznego oraz pedagogiki i nauk o kulturze fizycznej (Denek 2003, Skrzypczak 2003) – pod nośnym, wspólnym tytułem „Dydaktyka wychowania fizycznego”. Znalazła ona też należne jej miejsce w podjętym dyskursie na X Jubileuszowej Konferencji Naukowej „Dydaktyka wychowania fizycznego” (Ośrodek Sportowo-Dydaktyczny AWF we

* Pierwsze dwie zostały zorganizowane wspólnie ze śp. Prof. dr. hab. Bogdanem Czabańskim.

Wrocławiu, Olejnica, 15–17 września 2011 r.). Plon dotychczasowych konferencji znalazł odzwierciedlenie w dziewięciu obszernych monografiach.

Ze względu na walory społeczne, poznawcze, metodologiczne, metodyczne i aplikacyjne patronat nad ogólnopolską konferencją naukową (z udziałem gości zagranicznych) „Dydaktyka wychowania fizycznego” objął Zespół Dydaktyki Ogólnej Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk.

Pojęciem „nauczyciele kraju ojczystego” po raz pierwszy posłużyłem się w referacie „Formy i metody pracy SKKT” na ogólnopolskiej sesji popularnonaukowej, inaugurującej obchody 50-lecia szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego w Polsce (Poznań, 29–30 marca 1969 r.) (Czarnowski 1969), zorganizowanej przez Szkolne Koło Krajoznawczo-Turystyczne im. L. Węgrzynowicza Liceum Ekonomicznego im. O. Langego w Poznaniu (byłem organizatorem tego SKKT i przez 10 lat jego opiekunem). Postuluje się nim zarówno edukacja, jak i nauki o niej. Jest też obecne w literaturze z zakresu krajoznawstwa i turystyki (Denek 1981, Raczek 1985, Grzesiak 2007, Kowalik 2009, Kuleczka 2009).

W edukacji pozalekcyjnej i pozaszkolnej (Denek 2011a) w roli nauczycieli kraju ojczystego występują przewodnicy turystyczni, przewodnicy poszczególnych form turystyki kwalifikowanej, instruktorzy krajoznawstwa i fotografii krajoznawczej, znakarze szlaków turystycznych, organizatorzy turystyki, społeczni opiekunowie przyrody i zabytków oraz kierownicy schronisk młodzieżowych PTSM i PTTK. Ich działalność wiąże się z krzewieniem krajoznawstwa jako podstawy programowej turystyki. Potwierdza się więc to, że w każdej dziedzinie życia społecznego czynnik ludzki ma decydujące znaczenie i bezpośredni wpływ na efekty pracy. Podobnie jest w działalności dydaktyczno-wychowawczej prowadzonej w aspekcie krajoznawstwa i turystyki. Najważniejszy jest tu własny przykład nauczyciela kraju ojczystego (Denek 2009b).

Nauczyciele kraju ojczystego, podobnie jak instruktorzy harcerscy, choć nie są zobowiązani, a w większości prawdopodobnie nie są profesjonalnymi pedagogami, to

jednak z racji pełnionych ról, stają się lub są nimi. Wpisują się w grupę pedagogów społecznych (Śliwerski 2011).

Animatory krajoznawstwa i turystyki w szkole od pierwszych dni zajęć lekcyjnych, pozalekcyjnych i pozaszkolnych zapoznają swych podopiecznych z problematyką środowiska, wprowadzają ich w życie społeczne oraz ukazują im przemiany społeczno-gospodarcze i kulturalne Polski. Ze względu na charakter pracy mają oni skłonność do zwracania się ku rzeczom nowym. Dzięki temu odbiorcy ich wiedzy stają się bardziej chłonnymi krajoznawcami. Ich działalność krajoznawcza w szkole rozstrzyga o jego kondycji w ogóle (Denek 1959).

OSOBOWOŚĆ NAUCZYCIELI KRAJU OJCZYSTEGO

Jakimi cechami powinni charakteryzować się nauczyciele kraju ojczystego? Odpowiadając nieco żartobliwie na to pytanie, można powiedzieć, że nie ma takich zalet, których by nie mieli. Nie ma również wad, które mieć im wolno. Należy zdawać sobie sprawę, że byłiby to utopijni nauczyciele kraju ojczystego, nieosiągalni na co dzień w środowisku szkolnym i pozaszkolnym. Liderów krajoznawstwa w tych środowiskach wyznacza zespół cech składających się na pojęcie wzorowego (Denek 2004, 2011b, Bielski 2010, Nowocien, Czechowski 2011, Sulisz 2011) i kompetentnego nauczyciela.

Grochmal-Bach i wsp. (1986) przyjmują następujące cechy wzorowego nauczyciela:

1. Bogactwo osobowości (wrażliwość, cierpliwość, tolerancja, wysokie wartości moralne), szerokie zainteresowania, różne formy doskonalenia się, pragnienie zaspokojenia potrzeb rozwojowych.
2. Obowiązkowość, poczucie odpowiedzialności, wytrwałość w działaniu i dążenie do realizacji wyznaczonych celów, emocjonalna równowaga i społeczna dojrzałość.
3. Życzliwość wobec ludzi, chęć poznania i zrozumienia ich potrzeb, gotowość służenia im radą i niesienia pomocy.
4. Umiejętność nawiązywania kontak-

tów z innymi i pozytywnego oddziaływania na otaczające środowisko.

5. Umiejętność twórczego działania, postępowanie adekwatne do zróżnicowanych wymagań sytuacyjnych, aktywny udział w rozwiązywaniu problemów społecznych dotyczących nauczania i wychowania.

Kompetencje w zawodzie nauczyciela są „[...] właściwościami, które umożliwiają szukanie sensu w otaczającym świecie, wartościowanie własnego postępowania i innych osób, wytworów tego działania, stawianie, podejmowanie oraz rozwiązywanie zadań, komunikowanie się z ludźmi, współpracę i współdziałanie z innymi” (Kędzierska 2008, s. 6, por. też Duraj-Nowakowa 2000, Kwiatkowska 2008, Zachora 2009, Prokopiuk 2010, Kaliszewska 2011, Kuźma 2011, Denek 2011b).

Zawód nauczyciela zalicza się do profesji pomocowych (*helping professions*). Dzieje się tak dlatego, że cechą charakterystyczną grupy zawodów dotyczących sektora usług społecznych jest bliski kontakt z drugim człowiekiem. Stanowi on podstawowy element aktywności zawodowej. Osobom wykonującym te zawody społeczeństwo stawia wyjątkowo wysokie wymagania. Cięży na nich także wyższy niż w przypadku innych zawodów stopień odpowiedzialności moralnej i prawnej. Konieczność wchodzenia nauczycieli w relacje z uczniami, ich rodzicami oraz współpracownikami wiąże się z trudnymi do ukrycia emocjami. Porządkuje je teoria pracy emocjonalnej (*emotion work*, *emotional labour*). Emocje te przekładają się na relacje nauczyciela z uczniami i wywierają wpływ na jakość jego pracy, która podlega surowej ocenie społeczeństwa (Pyżalski, Mercz 2010).

Liderzy krajoznawstwa to „nauczyciele na trudne czasy” (Kuleczka 2007, s. 277). W zawodzie nauczycielskim „[...] nie wystarczy posiadać umiejętności czy kierunkowego wykształcenia pedagogicznego, lecz pożądane jest również dysponowanie odpowiedzialnością zawodowo-etyczną [...]”. Ponadto „[...] w zawodzie tym występuje stała zależność od panujących ideologii. Eksperymenty władz, które rządzą edukacją narodową, sprzeczne wymagania oraz za-

grożenie pokontrolnymi konsekwencjami, a także stale rosnące wymagania doskonalenia zawodowego tworzą klimat szczególnego zagrożenia. Stresu” (Cichoński 2011, s. 171, patrz także Litzke, Schuth 2007).

Nauczycielom kraju ojczystego nie może być obca problematyka rozwoju biologicznego i zdrowia człowieka oraz czynników je warunkujących. Niepokoi to, że we współczesnej szkole polskiej „[...] nastąpił wyraźny regres w zakresie całości zagadnień zdrowia, związany także ze zniknięciem higieny szkolnej jako nauki i działalności praktycznej” (Wojnarowska 2011, s. 3).

O prawidłowej osobowości nauczycieli kraju ojczystego można mówić wówczas, gdy ci mają wszystkie cechy charakteru, których wymagają od swych podopiecznych, dysponują wszystkimi cechami intelektu, które starają się rozwinąć u swych uczniów; zawsze dokładają wysiłku, aby służyć dobrym przykładem swego postępowania, nie rozkazują, nie narzucają niczego, lecz wyjaśniają, przekonują, szanują indywidualność każdego ucznia, pomagają mu w jego perypetiach; zamiast nauczania i moralizowania pobudzają do samodzielnego zdobywania wiedzy i kształtowania własnego charakteru, do samokrytyki, są zawsze przyjaciółmi młodzieży (Wuttke 1960). Pożądanym przejawem ich postawy krajoznawczo-turystycznej, a zarazem doniosłym warunkiem efektywności oddziaływań na młode pokolenie jest uświadomienie mu celów i zadań w tej dziedzinie. W przeciwnym wypadku uczniowie wykonują je „na oślep” i działają nieefektywnie, bezwiednie. Szybko zniechęcają się do podejmowania zadań i realizują je coraz mniej wydajnie. Z czasem doprowadza to do tego, że SKKT są nimi tylko z nazwy i nie przejawiają użytecznej działalności. Stawianie przez opiekunów SKKT przed dziećmi i młodzieżą celów i zadań uwzględniających ich upodobania i potrzeby pozwala w miarę szybko wyzwolić w nich aktywność oraz związać emocjonalnie z działalnością krajoznawczo-turystyczną. O takich SKKT mówi się, że działają w sposób autentyczny, zapewniając swym członkom nie tylko możliwości wykonywania interesujących i ciekawych zadań, lecz także sprawdzania swych uzdolnień, pogłębiania i rozbudzania zainteresowań

oraz spędzania z pożytkiem czasu wolnego od nauki. Przybliżanie dziewczętom i chłopcom z SKKT celów, które mają realizować w ramach działalności krajoznawczo-turystycznej, nie byłoby skuteczne, gdyby równocześnie nie stworzono im odpowiednich warunków do tego.

Nie bez znaczenia dla skuteczności działania są zdolności opiekuna SKKT do empatii, czyli wczuwania się w stany psychiczne podopiecznych, stopień identyfikacji ze swoją rolą zawodową, poczucie wartości oraz odporność na stresy. Opiekun SKKT musi dbać o to, aby uważnie wysłuchiwać uwag, opinii i sugestii młodych krajoznawców i turystów (Sobocki 2007), traktować ich podmiotowo oraz w sposób partnerski i demokratyczny (Denek 2000).

IDEAŁ NAUCZYCIELI KRAJU OJCZYSTEGO WEDŁUG OPINII MŁODZIEŻY

Co buduje i osłabia autorytet nauczyciela kraju ojczystego w środowisku młodzieży szkolnej? Orientację w tym zakresie oparto na anonimowych wypracowaniach młodzieży szkolnej na temat: „Jakiego przewodnika wycieczek szkolnych i obozów wędrownych chciałbym (chciałabym) mieć i dlaczego?”. Uzyskano 20 cech konstytutywnych liderów wycieczek i wakacyjnych wędrowek w środowisku młodzieży szkolnej. Podczas badań właściwych polecono respondentom wybrać z podanych cech konstytutywnych tylko 10, według nich najważniejszych, i nadać im rangi w skali od 10 punktów do 1. Badania ankietowe przeprowadzono w latach 2008–2011. Objęto nimi 2040 uczniów (1080 dziewcząt i 960 chłopców) z 56 losowo wybranych szkół w Wielkopolsce. Z ogólnej populacji ankietowanych na szkoły podstawowe (klasy V i VI), gimnazja, szkoły zawodowe, licea i szkoły wyższe przypadało odpowiednio: 752, 538, 204, 338 uczniów i 208 studentów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I w Poznaniu. W środowisku miejskim zamieszkiwało 1432 spośród badanych, a 608 na wsi.

W czasie badań ankietowych młodzież wskazała 10 najbardziej przez nią oczekiwanym cech osobowych wzorcowych przewodników wycieczek szkolnych i obozów wędrownych. Okazało się, że zarówno młodzież szkolna, jak i studenci uważają, że powinni oni być zamiłowanymi turystami, uprawiającymi w sposób profesjonalny wędrowki piesze (nizinne i górskie), oraz skłonni do podnoszenia swych kwalifikacji, samokształcenia, doskonalenia się i dostosowywania do zmieniających się warunków edukacji i szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego. Łatwo zauważyć, że oczekiwania te są zbieżne z wdrażaną w kraju reformą szkolnictwa wyższego oraz dokonującymi się przemianami w systemie edukacji narodowej.

Największą uwagę respondenci przywiązują do serdecznego, przyjacielskiego, życzliwego i wyrozumiałego stosunku przewodników wycieczek szkolnych i wakacyjnych wędrowek do podopiecznych. Oczekują podmiotowego ich traktowania i partnerstwa w relacjach: przewodnik – uczniowie – studenci. Domagają się udziału w podejmowaniu decyzji o organizacji wycieczek i obozów wędrownych. Oczekują od przewodników, że pomogą uczestnikom poznać i zrozumieć regiony zwiedzane w czasie wycieczek i wakacyjnych wędrowek. Wymagają rzetelnego, sumiennego wywiązywania się z podjętych zobowiązań, dotrzymywania przyrzeczeń oraz przestrzegania ustalonej linii postępowania. Badani wysoko cenią odpowiedzialność przewodników i aktywność krajoznawczo-turystyczną przed wycieczkami i obozami wędrownymi, podczas ich trwania, a także po ich zakończeniu. Chcieliby, aby do ich życia osobistego odnoszono się z powagą, nabytym zrozumieniem i dyskrecją.

Młodzieży imponują przewodnicy przejawiający dynamikę w stosowaniu rozmaitych form, metod i środków działalności oraz potrafiący przewidywać jej efekty. Uczniowie i studenci chcieliby, aby liderów wycieczek i wakacyjnych wędrowek cechował wysoki poziom sztuki organizowania wycieczek i obozów, wesołe usposobienie i poczucie humoru. Odpowiadają im przewodnicy mający szerokie zainteresowania i umiejący przekazać swą wiedzę w sposób ciekawy

i przejrzysty. Respondenci oczekują taktu pedagogicznego od przewodników. Zwracają też uwagę na ich dyspozycje przywódcze oraz organizatorskie. Chcieliby widzieć w przewodnikach wycieczek szkolnych, a zwłaszcza wakacyjnych wędrowek, doradców we wszystkich poczynaniach związanych z poznawaniem różnych części Polski.

Ponadto badani często wymieniali takie cechy, jak: profesjonalizm, perfekcja i fachowość w sprawowaniu funkcji przewodnika, łatwość w nawiązywaniu kontaktów z młodzieżą, cierpliwość, bezstronność, indywidualne podejście do uczestników wycieczek i obozów wędrownych, połączone z zainteresowaniem sprawami każdego z nich oraz wysokie wymagania w stosunku do siebie i młodzieży.

Przedstawione walory osobowościowe odnoszą się do preferencji cech wzorowych przewodników wycieczek szkolnych i obozów wędrownych w skali całej badanej populacji, bez zróżnicowania jej pod względem wieku, płci, środowiska zamieszkania i typu szkoły. Istotne jest uchwycenie pożądanых cech liderów poznawania kraju w tych grupach. Jest to zrozumiałe, ponieważ praca ich przebiega w konkretnych warunkach szkół, grup wiekowych i środowiska. Zakłada to konieczność poznania oczekiwań tych grup młodzieży w stosunku do przewodników wycieczek szkolnych i wakacyjnych wędrowek.

Jakich przewodników wycieczek szkolnych chcieliby mieć młodzież w zależności od tego, czy należy do grupy określanej mianem „starszy wiek szkolny (13–15 lat), wiek dorastania (16–18 lat), czy wiek młodzieżowy (19–21 lat)”? Największa liczba respondentów znajdowała się w starszym wieku szkolnym (1290 uczniów) i w wieku dorastania (642 uczniów), co stanowi 94,7% badanej populacji. Zdaniem pierwszych z nich przewodnicy wycieczek szkolnych i obozów wędrownych poza wysokimi kompetencjami w zakresie znajomości regionów, które będą przedmiotem zwiedzania, powinni być uczciwi, prawi, odpowiedzialni, opiekuńczy, troskliwi, serdeczni, cierpliwi i taktowni. Młodzież w wieku dorastania preferuje natomiast łatwość w nawiązywaniu przez nich kontaktów z nią. Podkreśla takie cechy prze-

wodników wycieczek szkolnych i wakacyjnych wędrowek, jak: pomysłowość, inicjatywa, rzetelność wobec podjętych zobowiązań oraz dostosowanie działalności do indywidualnych potrzeb, możliwości i oczekiwań młodzieży. Wymaga od nich również gruntownego wykształcenia, umiejętności udzielania pomocy przedlekarskiej i wiedzy z zakresu ratownictwa, gotowości w zaspokajaniu potrzeb młodzieży, szerokich zainteresowań, wrodzonej inteligencji, daru obserwacji, żywości wyobraźni, dużego zakresu i podzielności uwagi, sprawności, punktualności, doświadczenia w organizowaniu czasu wolnego i ustawicznego podnoszenia kwalifikacji. Chciałaby, aby przewodnicy wycieczek szkolnych i wakacyjnych peregrynacji podejmowali na szlakach wędrowek zadania dla nich atrakcyjne, a jednocześnie wartościowe pod względem poznawczym. Szczególną uwagę zwraca na dyspozycje menedżerskie, organizatorskie oraz wszechstronną, partnerską współpracę z młodzieżą.

Respondenci znajdujący się w wieku 19–21 lat oczekują od przewodników wycieczek szkolnych i obozów wędrownych znajomości literatury pięknej i naukowej dotyczącej zwiedzanych miejscowości; odpowiedzialności za słowa, udzielania informacji krajoznawczo-turystycznych w sposób rzetelny, odpowiedzialny, wyważony, wygłaszany piękną polszczyzną i bez własnej interpretacji; stałej pracy nad sobą; dbałości o wielostronny rozwój swojej osobowości oraz sprawności fizycznej i psychicznej. Uważają, że potrzebni są im przewodnicy do przeżycia podniosłych wrażeń, poznawania zabytków Krakowa, Gdańska, Poznania, Torunia, Warszawy i Wrocławia, piękna i tajemniczości świata rozległych Beskidów, Gór Świętokrzyskich, Sudetów i Tatr, ich topografii, nazewnictwa, lokalizacji szczytów, dolin i przełęczy, wprowadzania w tajniki poruszania się po górach, profesjonalnego posługiwania się znakami turystycznymi i udzielania pomocy przedlekarskiej na szlakach wędrowek.

Czy i jak różnią się opinie dziewcząt i chłopców na temat wzorcowych przewodników wycieczek szkolnych i wakacyjnych wędrowek? Zestawienie preferowanych przez

młodzież cech z podziałem na płeć badanych pozwala na zauważenie pewnych różnic. Dziewczęta nie szukają podczas wycieczek pieszych (nizinnych i górskich) okazji do sportowych wyczynów. Chcą na przykład chodzić po górach dla samej wartości obcowania z przyrodą, związaną z nimi kulturą, literaturą i sztuką, dla moralnej satysfakcji rwaną się ku szczytom. Wysoko cenią odpowiedzialność, serdeczny, troskliwy i przyjacielski stosunek przewodników wycieczek szkolnych i obozów wędrownych do młodzieży. Chciałyby, aby mieli oni poczucie humoru, byli bezstronni, inteligentni, podchodzili z powagą, zrozumieniem i dyskrecją do życia osobistego podopiecznych. Bardzo ważna jest dla nich życzliwość, subtelność, sprawiedliwość i uczciwość przewodników wycieczek w środowisku młodzieży szkolnej i wakacyjnych wędrowców. Zwracają uwagę na to, że powinni być wysportowani i dbać o wygląd zewnętrzny.

Chłopcy nie zamierzają wędrować tylko wyznaczonymi szlakami turystycznymi. Chcieliby, aby przewodnicy wycieczek szkolnych i obozów wędrownych wybierali dla nich też ścieżki ledwo przetarte, gubiące się na bezdrożach. Preferują u przewodników wrażliwość na uniwersalne wartości, odpowiedzialność, zaradność, rozważę, inicjatywę, energię, zaangażowanie, serdeczność i uczciwość. Wśród cech sprawnościowych przewodników wycieczek szkolnych, a zwłaszcza obozów wędrownych, pożądane przez chłopców są takie z nich, jak: fachowość, dynamika w organizacji wędrowców, konsekwencja w dążeniu do wytyczonych celów. W porównywanych grupach dziewcząt i chłopców zaznacza się więc odmienne spojrzenie na znaczenie poszczególnych cech charakteryzujących idealnych przewodników wycieczek i wakacyjnych wędrowców w środowisku młodzieży szkolnej.

Jak młodzież zapatruje się na pożądane cechy przewodników wycieczek szkolnych i obozów wędrownych w zależności od rodzaju szkoły? Młodzież ostatnich klas szkół podstawowych i gimnazjów uważa, że powinni być oni nauczycielami i mieć pełną wiedzę o regionie odwiedzanym podczas wycieczek i obozów wędrownych. Powinna ich cechować wesołość, pogoda ducha, żar-

tościwość, a równocześnie odpowiedzialność, uczciwość i cierpliwość. Ważne jest dla niej również to, aby dokładnie znali przepisy związane z bezpieczeństwem wędrowców (zwłaszcza górskich). Oczekuje życzliwości i wyrozumiałości oraz poważnego traktowania. Liczy na to, że przewodnicy wycieczek szkolnych i wakacyjnych peregrynacji będą przekazywać wiedzę w sposób nowoczesny, przystępny, ciekawy i z pasją. Darzy uznaniem przewodników, którzy cieszą się dobrym zdrowiem i których zainteresowania są szerokie.

Dla młodzieży ze szkół zawodowych zawodowymi przewodnikami po Polsce są nauczyciele, którzy poza kompetencjami merytorycznymi i menedżerskimi mają poczucie humoru, są uczciwi, szczerzy, wyrozumiali, wrażliwi na wartości moralno-estetyczne i potrafią sprawnie organizować aktywność pozalekcyjną i pozaszkolną. Oczekuje ona, że przewodnicy będą fachowcami, nienagannie przygotowanymi do działalności krajoznawczo-turystycznej w środowisku młodzieży szkolnej, że będą odnosić się do niej z powagą i zrozumieniem oraz sprawiedliwie i konsekwentnie ją oceniać. Wymaga ona, aby przewodnicy wycieczek szkolnych i obozów wędrownych rzetelnie i sumiennie wywiązywali się z podjętych zobowiązań, dotrzymywali przyrzeczeń i byli lojalni w sensie przestrzegania ustalonych zasad postępowania. Ponadto młodzież ta chce, żeby przewodnicy wycieczek szkolnych i wakacyjnych peregrynacji przychodzili jej z pomocą, radą, godzili wysokie wymagania krajoznawczo-turystyczne z życzliwością. Widzi też potrzebę indywidualnego podchodzenia do uczniów i troszczenia się o sprawy każdego z nich.

Respondenci z liceów ogólnokształcących za najważniejsze u przewodników wycieczek szkolnych uważają kompetencje w organizowaniu wędrowców. Młodzież szkół średnich oczekuje takich nauczycieli-animatorów wycieczek szkolnych i obozów wędrownych, którzy w mniejszym stopniu są nauczycielami przekazującymi wiedzę, a w większym zakresie przewodnikami po świecie wartości, rozbudzającymi myślenie o tych, którzy uczą, jak się uczyć sztuki bycia człowiekiem (Dymara i wsp. 2011). Zwracają oni uwagę na

serdeczny, przyjacielski, życzliwy i wyrozumiały, subtelny i sprawiedliwy ich stosunek do młodzieży, dbałość o jej wielostronny rozwój, pomysłowość i inicjatywę w stosowaniu różnych form, metod i środków aktywności na rzecz poznawania i umiłowania małej i dużej Ojczyzny. Domagają się współudziału w planowaniu, przygotowaniu, przeprowadzeniu i ocenie efektów wycieczek szkolnych i obozów wędrownych. Chcą, aby ich opinie, sugestie były nie tylko wysłuchiwane, lecz także brane pod uwagę. Ich zdaniem przewodnicy oprócz doświadczenia w kierowaniu wędrowką po kraju, wesołego usposobienia, szerokich zainteresowań muszą posiadać umiejętność łatwego nawiązywania kontaktów z młodzieżą i dar przekazywania wiedzy o zwiedzonym skrawku Polski w sposób przystępny i ciekawy.

Studenci na pierwszy plan wysuwają fachowość w sprawowaniu złożonych funkcji przewodników wycieczek szkolnych i obozów wędrownych oraz przestrzeganie przez nich zasad współpracy z nimi. Obdarzają szacunkiem przewodników, którzy sprawują swe funkcje nauczycieli kraju ojczystego w sposób kreatywny, stymulujący do odkrywczego myślenia, wnioskowania i rozwoju osobowości. Stawiają na podmiotowość młodzieży studenckiej, nierozpoznane jeszcze jej zdolności i możliwości rozwoju. Unikają przewodników, którzy nastawiają się na grę pozorów, źle zorganizowaną i nieskuteczną edukację szkolną prowadzoną w aspekcie krajoznawstwa i turystyki. Ponadto zwracają uwagę na takie cechy, jak: żywość wyobrażeń, wytrzymałość, wytrwałość, łatwość i trafność podejmowania decyzji, poczucie humoru, odpowiedzialność i uczciwość.

Zarówno w środowisku miejskim, jak i wiejskim młodzież szkolna i studencka akcentuje instrumentalne i kierunkowe cechy przewodników wycieczek szkolnych i wakacyjnych wędrowek. W obu środowiskach cechy te są zbliżone. Różnią się siłą preferencji (miejscem zajmowanym w zestawieniu ze względu na otrzymaną liczbę punktów).

Zdaniem respondentów przewodnicy wycieczek szkolnych, a zwłaszcza wakacyjnych wędrowek, nie mogą odznaczać się brakiem znajomości zdobyczy nauk o turystyce, organizacji i kierownictwa zespołami młodzieży,

lenistwem, nieodpowiedzialnością, złośliwością, egoizmem, zarozumiałością, brakiem inicjatywy i zdyscyplinowania, powolnością, skłonnością do picia alkoholu oraz demoralizującym stylem życia. Do czynników niesprzyjających pełnieniu obowiązków przewodników wycieczek szkolnych i obozów wędrownych zaliczono też nieangażowanie się w sprawy wędrowek po Polsce, zakłamanie, apodyktyczność, opieszałość, nietolerancję, surowość, pochopność, wybuchowość, arogancję, obojętność, wygodnictwo, niecierpliwość, niesumienność, narcyzm, egzaltację, opryskliwość, kapryśność, roztargnienie, niepunktualność, oschłość, brutalność, niesprawiedliwość i kłótniwość. Nie powinni oni działać poprzez rozkaz, schemat, przymus, sankcje karne i narzucanie swego punktu widzenia. Nie może ich cechować chłód i oschłość, niezaangażowanie w sprawy młodzieży i jej lekceważące traktowanie oraz niedbały wygląd zewnętrzny.

KSZTAŁCENIE, DOKSZTAŁCANIE I DOSKONALENIE NAUCZYCIELI KRAJU OJCZYSTEGO

W jakim stopniu założony w literaturze przedmiotu i postulowany przez młodzież wzorzec nauczyciela kraju ojczystego, a zwłaszcza przewodników wycieczek szkolnych i obozów wędrownych, przystaje do rzeczywistości? Czy są i ilu jest nauczycieli przygotowanych, zaangażowanych i chętnych do prowadzenia zajęć dydaktyczno-wychowawczych poza ławką szkolną w aspekcie krajoznawstwa i turystyki? Z przeprowadzonych przez autora artykułu badań wynika, że stanowią oni 7–8% społeczności nauczycielskiej.

Skąd brać nauczycieli, których cechy odpowiadałyby przedstawionym cechom osobowościowym wzorcowych przewodników wycieczek szkolnych i obozów wędrownych? Potrzebom edukacji krajoznawczo-turystycznej (Denek 1989) młodzieży – uwzględniającej wymogi organizacji wycieczek i obozów wędrownych oraz służenia wielostronnemu rozwojowi osobowości przez umiejętne spędzanie wolnego czasu – nie mogą podołać nauczyciele przygotowani do tych zadań na różnych szkoleniach, doraźnie organizowa-

nych przez władze szkolne, PTTK, PTSM, TPD, ZHP, ZHR, LZS, KSM, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, LOK, Aeroklub Polski, ZSP, OSW „Strzelec”, ZTG „Sokół”, AZS, NZS, Parlament Studentów RP, Caritas czy Stowarzyszenie Uniwersytetów Ludowych. Rozwiązaniem problemu na potrzeby krajoznawstwa i turystyki (w tym przewodników wycieczek szkolnych i obozów wędrownych) może być jednolite objęcie studentów w uczelniach kształcących nauczycieli systematycznymi zajęciami z zakresu krajoznawstwa i turystyki. Trzeba zatem wprowadzić do programu nauczycielskich studiów w uniwersytetach i akademiach wychowania fizycznego przedmiot pod nazwą „Podstawy krajoznawstwa i turystyki” (Denek 1960, 1973, 1974). Jest to zrozumiałe, skoro wiadomo, że czynnikiem rozstrzygającym o tym, w jakim kierunku uprawianie krajoznawstwa i turystyki będzie intensywniej oddziaływać, jest przygotowanie kadr, głównie nauczycieli w szkołach, organizacjach młodzieżowych i turystycznych. Ich motywacja, przygotowanie fachowe i kwalifikacje pedagogiczne, psychologiczne, krajoznawcze i turystyczne oraz stosunek do młodych krajoznawców i turystów zadecydują o funkcjonalności bądź dysfunkcjonalności szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego, z wycieczkami i obozami wędrownymi na czele. Konieczny jest też system dokształcania nauczycieli szkół podstawowych i średnich odpowiedzialnych za krajoznawstwo i turystykę w szkole.

Warto przypomnieć, że za jak najszybszym wprowadzeniem do zakładów kształcenia nauczycieli zajęć z zakresu krajoznawstwa i turystyki, a zwłaszcza metodyki wycieczek i obozów, opowiadają się od wielu lat działacze szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego, PTSM. Podobne stanowisko reprezentowała, powołana 27 lutego 1971 r. Rada Programowa ZG PTTK. Na konieczność włączenia we wszystkich szkołach typu pedagogicznego problematyki wypoczynku, turystyki i racjonalnej odnowy sił jako przedmiotu nauczania zwrócono uwagę w Uchwale nr 4 Głównego Komitetu Turystyki z dnia 3 maja 1979 r. w sprawie założeń kształcenia kadr dla ruchu turystycznego w Polsce (Potrzeby społeczne... 1979).

W realizacji postanowień uchwały Głównego Komitetu Turystyki w zakresie kształcenia kadr na potrzeby krajoznawstwa i turystyki w szkole warto odwołać się do doświadczeń z tego zakresu Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Kierując się wartościami dydaktyczno-wychowawczymi krajoznawstwa i turystyki oraz koniecznością kształcenia animatorów szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego, Senat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu – jako pierwszy w kraju – wprowadził uchwałą z dnia 9 stycznia 1967 roku do programu Międzywydziałowego Studium Kultury i Turystyki UAM w Poznaniu (Denek 1968, 1977, 1994, Kaczmarek, Siudzińska 1967, Kaczmarek 1976, Sobisiak 1979, Grzesiak 2009, Maszczak 2010) zajęcia z dziedziny krajoznawstwa i turystyki (wykłady, konwersatoria, ćwiczenia terenowe) pod nazwą „Podstawy krajoznawstwa i turystyki” (zajęcia w trybie fakultatywnym były prowadzone w tej Uczelni od 1965 roku). Senat tej uczelni podjął 20 grudnia 1999 r. decyzję o otwarciu w roku akademickim 2000/2001 kierunku studiów turystyka i rekreacja na Wydziale Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM w Poznaniu (Marciniak 2010).

Ze względu na rolę krajoznawstwa i turystyki w edukacji szkoły różnych poziomów, z uniwersytetami i akademiemi wychowania fizycznego na czele, ministerstwa: MEN, MKiDN, MNiSW, MSiT oraz władze PTTK, ZHP, ZHPR i OHP powinny przywiązywać większą niż dotąd wagę do doboru animatorów krajoznawstwa w szkole i poza nią, zwłaszcza opiekunów SKKT, ich kształcenia, dokształcania i doskonalenia (Denek 1999, 2009a).

BIBLIOGRAFIA

- Bielski J. (2010) Kompetentny nauczyciel, *Lider*, 7–8, 3–9.
- Cichoński R. (2011) Nauczyciel – zawód stresu?, *Lider*, 9, 6.
- Czarnowski A. (1969) 50 lat Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej. Poznań pierwszy, *Poznaj Swoj Kraj*, 6, 26.
- Denek K. (1959) O sprawach krajoznawstwa w szkole, *Głos Nauczycielski*, 18, 4.
- Denek K. (1960) Uwagi o nauczaniu krajoznawstwa, *Poznański Turysta*, 11–12, 7–10.

- Denek K. (1968) Krajoznawstwo i turystyka jako przedmiot dydaktyczny wyższej uczelni, *Nauczyciel i Wychowanie*, 3, 134–136.
- Denek K. (1973) Stan i potrzeby krajoznawstwa i turystyki w szkole, *Ruch Pedagogiczny*, 3, 309–330.
- Denek K. (1974) Polubić turystykę to poznać jej tajemnicę, *Głos Nauczycielski*, 28, 6–7.
- Denek K. (1977) Ćwiczenia terenowe efektywną formą zajęć dydaktyczno-wychowawczych w szkole wyższej, *Neodidagmata*, 10, 161–172.
- Denek K. (1981) Nauczyciele kraju ojczystego, *Życie Szkoły*, 10, 3–8; 11, 8–12.
- Denek K. (1989) Edukacja krajoznawcza młodzieży, *Nauczyciel i Wychowanie*, 1–2, 107–122.
- Denek K. (1994) Znaczenie krajoznawstwa w edukacji szkolnej, [w:] Lewowicki T. (red.), *W kręgu teorii i praktyki kształcenia wielostronnego*, UW, Warszawa, 19–33.
- Denek K. (1999) Wychowawcze aspekty krajoznawstwa wśród młodzieży, *Znad Warty*, 32, 7–31.
- Denek K. (2000) W kręgu edukacji, krajoznawstwa i turystyki w szkole, *Eruditus*, Poznań.
- Denek K. (2003) Europejski wymiar szkolnictwa wyższego w Polsce, [w:] Bartoszewicz R. (red.), *Kazimierz Denek, Doktor Honoris Causa Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu*, WTN, Wrocław, 59–81.
- Denek K. (2004) Funkcje nauczyciela w społeczeństwie wiedzy, [w:] Koszycz T., Lewandowski M., Starościk W. (red.), *Wychowanie i kształcenie w reformowanej szkole*, WTN, Wrocław, 53–68.
- Denek K. (2009a) Krajoznawstwo i turystyka w polskiej szkole, [w:] Denek K., Drożdżyński L., Gordon A. (red.), *O potrzebie krajoznawstwa w edukacji szkolnej*, Wydawnictwo PTTK Kraj, Warszawa–Poznań 2009, 11–34.
- Denek K. (2009b) Krajoznawstwo w społeczeństwie wiedzy, *Kultura Fizyczna*, 11–12, 1–19.
- Denek K. (2011a) Edukacja pozalekcyjna i pozaszkolna, *WSPiA*, Poznań.
- Denek K. (2011b) Nauczyciel – jego tożsamość, role i kompetencje, *Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne*, 3, 4–10.
- Duraj-Nowakowa K. (2000) Nauczyciel: kultura – osoba – zawód, *WSU*, Kielce 2000.
- Dymara B., Cholewa-Gałuszka B., Kochanowska E. (2011) Sztuka bycia człowiekiem, *Impuls*, Kraków.
- Grochmal-Bach B., Borowiec A., Brycka E., Pękała M. (1986) Z badań nad selekcją kandydatów do zawodu nauczycielskiego, *Dydaktyka Szkoły Wyższej*, 1, 43–51.
- Grzesiak J. (2007) Ewaluacyjnie o edukacji nauczycieli oraz nauczycielu nauczycieli, [w:] Grzesiak J. (red.) *Ewaluacja i innowacje w edukacji*, UAM, Kalisz, 11–14.
- Grzesiak J. (2009) Prakseologiczne aspekty krajoznawstwa w edukacji nauczycieli, [w:] Denek K., Drożdżyński L., Gordon A. (red.) *O potrzebie krajoznawstwa w edukacji szkolnej*, Wydawnictwo PTTK Kraj, Warszawa–Poznań, 7–9.
- Kaczmarek B., Siudzińska M. (1967) Krajoznawstwo i turystyka przedmiotem zajęć na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza, *Światowid*, 12–13, 21–23.
- Kaczmarek U. (1976) Krajoznawstwo na Uniwersytecie Poznańskim, *Gościńiec*, 10–11, 17–19.
- Kaliszewska M. (2011) Osoba i powinności nauczyciela akademickiego, [w:] Kaliszewska M., *Funkcje eseju pedagogicznego w dydaktyce akademickiej na tle procesów inkluzji społecznej*, UJK, Kielce, 215–258.
- Kędzierska J. (2008) Profesjonalne kompetencje nauczyciela, [w:] Nowak-Dziemianowicz M. (red.), *Nauczyciel: misja czy zawód? Społeczne i profesjonalne aspekty roli*, WTN, Wrocław, 191.
- Kowalik T. (2009) *Życie dla turystyki, krajoznawstwa i sportu. Mieczysław Orłowicz 1881–1959*, Wydawnictwo PTTK Kraj, Warszawa.
- Kuleczka P. (2007) Nauczyciel na trudne czasy, [w:] Grzesiak J. (red.), *Ewaluacja i innowacje w edukacji nauczycieli*, UAM, Kalisz, 277–285.
- Kuleczka P. (2009) Misja nauczyciela kraju ojczystego, [w:] Denek K., Drożdżyński L., Gordon A. (red.), *O potrzebie krajoznawstwa w edukacji szkolnej*, Wydawnictwo PTTK Kraj, Warszawa–Poznań, 115–126.
- Kuźma J. (2011) *Nauka o szkole, studium monograficzne. Zarys koncepcji*, Impuls, Kraków.
- Kwiatkowska H. (2008) *Pedeutologia*, WaiP, Warszawa.
- Litzke S., Schuth H. (2007) *Stres, mobbingi i wypalenia zawodowe*, GWP, Gdańsk.
- Marciniak B. (2010) *Krajoznawstwo w działalności uniwersytetu na przykładzie Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, *Ziemia*, 1, 295–313.
- Maszczyk T. (2010) *O kształceniu nauczycieli w kontekście edukacji jutra*, *Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne*, 11, 4–8.
- Nowocien J., Czechowski M. (2011) *Kompetencje nauczycieli w – w realizacji nowej podstawy programowej*, *Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne*, 5, 4–8.
- Potrzeby społeczne a kształtowanie ruchu turystycznego*, cz. 1, GKT, Warszawa.
- Prokopiuk W. (2010) *Nauczyciel na polach humanizacji edukacji*, Impuls, Kraków 2010.
- Pyżalski J., Merecz D. (2010) *Psychospołeczne warunki pracy polskich nauczycieli. Pomiedzy wypaleniem zawodowym a zaangażowaniem*, Impuls, Kraków.

- Raczek J. (1985) Nauczyciel kraju ojczystego, *Przekrój*, 2081, 14.
- Skrzypczak J. (2003) Doktorat Honoris Causa dla Profesora Kazimierza Denka, *Kogniastyka i Media w Edukacji*, 1, 356–363.
- Sobisiak W. (1979) Kadry dla krajoznawstwa, [w:] Mazurski K.M. (red.), *Naukowcy krajoznawstwa*, Wydawnictwo PTTK Kraj, Warszawa, 49–68.
- Sobocki M. (2007), *W trosce o wychowanie w szkole*, AP im. KEN, Kraków.
- Sulisz S. (2011) Doradztwo pedagogiczne – niewykorzystany element doskonalenia nauczycieli, *Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne*, 6, 3–9.
- Śliwerski B. (2011) Różne oblicza harcerstwa, *Impuls*, Kraków.
- Wojnarowska B. (2011) Potrzeba kształcenia nauczycieli w zakresie zagadnień medycznych i edukacji zdrowotnej, *Lider*, 9, 3.
- Wuttke G. (1960), O krajoznawstwie w szkole, [w:] Rodkiewicz S. (red.), *Nauczyciel krajoznawca na Mazowszu*, t. 1 i 2, Szkolny Ośrodek Krajoznawczo-Turystyczny, Warszawa, 14–28.
- Zachora K. (2009) *Nauczyciel i wartości*, AWF, Warszawa.

Praca wpłynęła do Redakcji: 05.07.2012
Praca została przyjęta do druku: 04.03.2013

Adres do korespondencji:

Kazimierz Denek
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
ul. Szamarzewskiego 89
60-568 Poznań
e-mail: denek@amu.edu.pl